

ارزیابی کیفی کتابخانه ها

○ محبوبه معمار طلوعی

○ ارزیابی کیفی مجموعه کتابخانه های دانشگاهی شهر اصفهان (پایان نامه دوره کارشناسی ارشد)
 ○ استاد راهنما: دکتر عباس حرّی
 ○ پژوهشگر: طاهره غلامی
 ○ دانشگاه تهران، ۱۳۸۰

ایران و چه در خارج مطرح شده است. در فصل سوم تجزیه و تحلیل یافته پژوهش مطرح شده است. در این فصل مطرح کرده است که استانداردهای کتابخانه های دانشگاهی در ۸ شاخص طراحی شده اند که شامل موارد ذیل است:

۱. رسالت، مقاصد و اهداف کتابخانه
۲. مجموعه ها
۳. سازماندهی
۴. کارکنان
۵. خدمات
۶. ساختمان و تسهیلات
۷. اداره
۸. بودجه

در پژوهش حاضر، ارزیابی مجموعه کتابخانه های دانشگاهی شهر اصفهان مطابق با استاندارد دوم (مجموعه) و معیارهای مصوب انجمن کتابخانه های دانشگاهی و پژوهشی انجام شده است.

ارزیابی کمی مطابق با فرمول A در ویرایش ۱۹۹۵ میلادی و ارزیابی کیفی براساس معیارهای مصوب در ویرایش ۲۰۰۰ میلادی صورت گرفته است. فرمول A به قرار زیر است:

۱. مجموعه بنیادی ۸۵۰۰۰ جلد
۲. برای هر عضو هیأت علمی تمام وقت ۱۰۰ جلد
۳. برای هر دانشجوی تمام وقت ۱۵ جلد
۴. برای هر رشته تحصیلی در سطح کارشناسی ۳۵۰ جلد
۵. برای هر رشته تحصیلی در سطح کارشناسی ارشد ۶۰۰۰ جلد
۶. برای هر رشته تحصیلی در سطح کارشناسی (در سطح بالاتر) ۳۰۰۰ جلد
۷. برای هر رشته تحصیلی در سطح دکترای حرفه ای ۶۰۰۰ جلد
۸. برای هر رشته تحصیلی در سطح دکترای تخصصی ۲۵۰۰۰ جلد

گسترش یابد.» در ادامه می افزاید: «مجموعه کتابخانه باید در طول زمان مورد ارزیابی قرار گیرد، تا کارآیی و یا عدم کارآیی سیاست گزینش منابع معلوم شود. چنانچه کتابخانه منابع بسیاری گردآوری کند که مورد استفاده مراجعان قرار نمی گیرد، یا مواد موردنیازی که مراجعان بیشتری دارند کمتر موردتوجه در گزینش بوده اند، نیاز به علت یابی و بررسی دارد تا اقدامات اصلاحی انجام شود.»

این پژوهش به وضعیت منابع موجود در کتابخانه، وضعیت نیروی انسانی شاغل در کتابخانه از لحاظ میزان تحصیلات و تخصص پرداخته است و به این سؤالات که کمیته انتخاب جهت گزینش دقیق منابع تشکیل می شود یا نه؟ و اعضای هیأت علمی و دانشجویان دانشگاه در گزینش و تهیه منابع تا چه حد مشارکت دارند؟ و یا این که آیا کتابخانه خط مشی مدونی جهت گزینش و وجین منابع تهیه نموده است یا نه؟... پاسخ داده است.

روش پژوهش پیمایشی (survey) و از نوع توصیفی است و فرضیه ندارد. شیوه نمونه گیری به این صورت است که به منظور جامعیت تحقیق از هیچ کدام از ۲۵ کتابخانه موجود (کتابخانه های مرکزی و دانشکده ای دانشگاه های دولتی شهر اصفهان) نمونه گیری نشده است و کل جامعه، مورد مطالعه و ارزیابی قرار گرفته است.

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش پرسشنامه است که ۲۶ سؤال را در بردارد. از این پرسشها یک سؤال به صورت باز مطرح گردیده است و ۲۵ سؤال به صورت بسته پاسخ داده شده است که در مواردی پاسخ دهنده می توانسته بیش از یک گزینه را علامت بزند. در انتها نظرات اصلاحی و پیشنهادی کتابدار در طی یک سؤال خواسته شد. تجزیه و تحلیل یافته ها با استفاده از جدولها و نمودارها انجام شده و از آمار توصیفی استفاده گردید. و با نرم افزار Excel انجام شده است. در فصل دوم پیشینه های پژوهشی چه در

هدف از این پژوهش ارزیابی کیفی مجموعه کتابخانه های دانشگاه های دولتی واقع در شهر اصفهان مطابق با شاخصهای مطرح در استاندارد مجموعه از استانداردهای انجمن کتابخانه های دانشگاهی و پژوهشی (ACRL) است. این پژوهش در ۴ فصل تنظیم شده است که فصل اول معرفی پژوهش، فصل دوم پیشینه پژوهش، فصل سوم تجزیه و تحلیل یافته های پژوهش و فصل چهارم نتیجه گیری و پیشنهادات می باشد.

در این رساله آمده است: «یافته های حاصل از تحقیق نشان می دهد که رشد کمی مجموعه کتابخانه ها با رشد جامعه مراجعان کتابخانه همگام نیست. نیروی انسانی متخصص کتابداری ۳۸/۲۳ درصد و نیروی انسانی غیرمتخصص ۶۱/۷۷ درصد از نیروی انسانی شاغل در کتابخانه ها هستند از کل جامعه مورد مطالعه تنها ۳۲ درصد کتابخانه ها کمیته انتخاب دارند ۵۲ درصد از کتابخانه های مورد مطالعه دارای خط مشی مدرن جهت گزینش منابع هستند. تنها در ۴۰ درصد از کتابخانه ها بودجه مستقلی برای مجموعه سازی در نظر گرفته شده است.

در مقدمه چنین آمده است: «تحقیق، رسالت دانشگاه است و کتابخانه، ابزار تحقیق. کتابخانه در هر نهاد آموزش عالی مهمترین منبع آموزش و پژوهش جامعه علمی دانشگاه است، که باید به موازات برنامه های درسی و تحقیقاتی دانشگاه

در ادامه آمارهایی از کتابخانه‌های شهر اصفهان به صورت جدول ارائه شده‌اند که در این آمارها تعداد کتابها، مجلات، پایان‌نامه‌ها، نسخه‌های خطی، گزارشهای علمی، گزارشهای تحقیقی، جزوات، نقشه و اطلس مربوط به هر کتابخانه منظور شده‌اند. مجموعه موردنیاز کتابخانه‌های دانشگاه اصفهان، دانشگاه صنعتی اصفهان، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان و دانشگاه هنر براساس فرمول A در جدول ۴ ارائه شده است. در جدول ۵ مجموعه مورد نیاز با مجموعه موجود در کتابخانه‌های دانشگاههای فوق‌الذکر مقایسه شده‌اند و این نتیجه بدست آمده است که این کتابخانه‌ها استاندارد نمی‌باشند.

در ارتباط با بخش کمیته انتخاب منابع، وضعیت نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌ها مورد سؤال قرار گرفته و داده نشان می‌دهد که کل نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌های مورد مطالعه ۱۳۶ نفر است، از این تعداد ۵۲ نفر معادل، ۳۸/۲۳ نیروی متخصص کتابداری و ۸۴ نفر معادل، ۶۱/۷۷ درصد غیرمتخصص کتابداری هستند.

محقق نوشته است، امروزه برای یک کتابدار ماهر، داشتن اطلاعات عمومی و تحصیلات تخصصی امری ضروری است زیرا مفهوم کتابدار صرفاً کارمند پشت میز امانت و یا سایر قسمتهای کتابخانه نیست. کتابداران ایفاگر نقش اساسی در ایجاد ارتباط بین کتاب و خواننده بوده، همچنین در فراهم‌آوری ساختار و اشکال مختلف خدمات اعم از اطلاعاتی یا غیراطلاعاتی مسئولیت مهمی به عهده دارند، به این دلیل تخصص و مهارت نیروهای مزبور در ارائه اطلاعات و خدمات به مراجعان و راهنماییهای ایشان ضروری است.

کمیته انتخاب منابع باید متشکل از افرادی باشد که تمام اعضای جامعه کتابخانه در آن نماینده داشته باشند. باتوجه به اندازه کتابخانه و تنوع موضوعی تعداد اعضاء به صورت دائم یا متغیر هستند، ولی به طور کلی اعضاء کمیته انتخاب منابع

شامل موارد زیر باید باشد:

۱. حداقل یک نفر کتابدار متخصص
۲. متخصصان موضوعی
۳. سرپرست کتابخانه
۴. اعضای هیأت علمی
۵. دانشجویان
۶. مسئول بخش سفارش (کتابخانه مرکزی)
۷. معاون پژوهشی دانشگاه

محقق، سیاستهای مجموعه گسترتری را مورد بررسی قرار داده است و ذکر کرده است: سیاست مجموعه گسترتری (Collection Development) بیانیه‌ایست کتبی که هم وسیله برنامه‌ریزی و هم برقراری ارتباط است. مقصود از آن مشخص نمودن اهداف، و ایجاد امکاناتی در هماهنگی و همکاری هم درون کتابخانه و هم کتابخانه‌های واقع در یک ناحیه است. محقق با مطرح کردن سؤالاتی وضعیت سیاستهای مجموعه گسترتری را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده که در ۱۰ کتابخانه معادل، ۴۰ درصد از کتابخانه‌های مورد مطالعه موافقتی که باید آیین‌نامه و خط مشی مدون جهت انتخاب منابع کتابخانه وجود دارد و ۶۰ درصد مخالف این مسئله‌اند. در ارتباط با این که آیا سیاستگذاری کتابخانه در باب مجموعه‌سازی براساس برنامه‌ها و مصوبات آموزشی و تحقیقاتی دانشگاه موردتجدید نظر قرار می‌گیرد یا خیر، در پاسخ به سؤال مشخص شد که از کل جامعه مورد

مطالعه تنها ۸ مورد معادل ۳۲ درصد پاسخ مثبت و ۱۷ مورد معادل ۶۸ درصد پاسخ منفی داده‌اند. در ارتباط با این که آیا در تهیه و تأمین نیازهای مجموعه از امانت بین کتابخانه‌ای استفاده می‌شود یا خیر، در پاسخ به سؤال مشخص شد که از کل جامعه مورد مطالعه ۱۶ کتابخانه معادل ۶۴ درصد پاسخ مثبت و ۹ مورد معادل ۳۶ درصد پاسخ منفی داده‌اند.

بالاخره این که آیا فهرست و سبایه منابع موجود در کتابخانه جهت تسهیل کار در زمینه فوق تهیه شده‌اند یا خیر، در پاسخ از ۱۶ کتابخانه‌ای که در طرح امانت بین کتابخانه‌ای شرکت دارند، ۶ کتابخانه معادل ۳۷/۵ درصد پاسخ مثبت و ۱۰ کتابخانه معادل ۶۲/۵ درصد پاسخ منفی داده‌اند. در ادامه فصل سوم ابزارهای گزینش منابع معرفی شده‌اند:

۱. فهرست انتشارات سازمانها
۲. فهرست ناشران
۳. فهرست کارگزاران
۴. راهنمای آثار مرجع
۵. کتابشناسیها
۶. مجلات تخصصی
۷. پایگاههای اطلاعاتی
۸. اینترنت

لازم به ذکر است که فقط ۸ درصد از کل جامعه مورد مطالعه از تمامی این ابزارها استفاده

می‌کنند.

در این فصل همچنین توزیع فراوانی و درصد ابزارهای گزینش منابع در کتابخانه‌های دانشگاهی شهر اصفهان ارائه شده است. از میان این ابزارها، فهرست ناشران با ۶۸ درصد بالاترین استفاده و فهرست کارگزاران و راهنمای مراجع با ۱۶ درصد کمترین استفاده را در گزینش منابع دارا هستند از ابزارهای گزینش مجلات می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. فهرستها ۳۲٪
  ۲. فهرستهای معتبر جهانی ۵۶٪
  ۳. راهنمای مجلات ۳۲٪
  ۴. نمایه نامه‌ها ۲۴٪
  ۵. چکیده نامه‌ها ۱۲٪
- محقق می‌افزاید: «سیاهه‌برداری مقایسه

سیاهه با مجموعه کتابها و همچنین با بایگانی بخش امانت است. هدف اصلی از این کار تشخیص کتابهای گمشده است تا بتوان کتابهای جدیدی به جای آنها تهیه نمود.

وجین منابع به جهت حذف کتابهای کهنه و ایجاد فضا برای منابع جدید صورت می‌گیرد، چنانچه منابع به طور مداوم به مجموعه کتابخانه اضافه شوند و چیزی از مجموعه حذف نگردد، زمانی فرا می‌رسد که فضایی برای منابع جدید وجود ندارد و دسترسی به منابع هم دشوار می‌گردد.

در ارتباط با وجین، نتایجی که بدست آمد بیانگر این مطلب است که فقط ۳۳/۳۳ درصد از کل ۱۵ کتابخانه‌ای که وجین منابع را انجام می‌دهند، دارای سیاست مدون وجین منابع می‌باشند، در اواخر فصل سوم، محقق به بررسی علل امتناع از خرید برخی نشریات ادواری کتابخانه پرداخته است که این عوامل به صورت زیر می‌باشند:

۱. کمبود بودجه ۵۶ درصد
۲. بالا بودن حق اشتراک ۲۰ درصد
۳. استفاده از نشریات الکترونیکی ۲۸ درصد
۴. توصیه کمیته انتخاب ۲۴ درصد
۵. توصیه مراجعان ۴ درصد
۶. استفاده از امانت بین کتابخانه‌ای ۴ درصد
۷. سایر موارد ۸ درصد

اهداء به کتابخانه (Donation) نیز از دیگر قسمتهایی است که در این پایان‌نامه بررسی شده است. نتایج نشان داده است که ۸۰ درصد کتابخانه‌ها دارای منابع اهدایی می‌باشند که در پذیرش منابع اهدایی کتابخانه‌ها هیچگونه قید و شرطی ندارند.

اگر کتابهای اهدایی مفید و موردنیاز بودند به مجموعه افزوده شده و در غیر اینصورت به صورت مجموعه جداگانه نگهداری می‌شوند.

محقق در رابطه با امور مالی و بودجه گزارشاتی را ارائه داده که طبق آن معلوم شده است که ۶۰ درصد کتابخانه‌ها فاقد بودجه مشخص و مستقلی در جهت گسترش مجموعه کتابخانه می‌باشند. محقق می‌افزاید: «در کشور ما کمتر کتابخانه‌ای است که کتابداران یا کتابدار مسئول سفارش و تهیه از میزان بودجه کتابخانه اطلاع داشته باشد و حداکثر کاری که در مورد بودجه کتابخانه صورت می‌گیرد این است که جهت تهیه برخی منابع کتابخانه‌ای از مقامات مسئول مجوز گرفته و سپس مسئله را تا مرحله نهایی در واحد امور مالی پیگیری می‌کند. البته به طور معمول هیچ وقت از کتابدار خواسته نمی‌شود که در تنظیم بودجه کتابخانه شرکت کند و اینکه تنظیم بودجه توسط واحدی غیر از کتابخانه انجام می‌شود، باعث شده کتابداران نیز نسبت به تنظیم و نظارت بر بودجه کتابخانه بی‌توجه باشند.

در فصل چهارم نتایج و پیشنهادات ذکر شده‌اند

از جمله این که کتابخانه‌های دانشگاه اصفهان با مجموعه ۳۵۵۰۷ جلد شامل مواد چاپی و معادل جلدی، مواد میکروفورمی و مواد دیداری - شنیداری در مقایسه با رقم ۵۱۵۲۳۵ مجموعه مورد نیاز براساس فرمول A، ۷۳ درصد مجموعه لازم را در اختیار داشته و طبق ضوابط درجه‌بندی، درجه (دو) محسوب می‌شود. و کتابخانه‌های دانشگاه صنعتی اصفهان و کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی اصفهان در چارچوب معیارهای درجه‌بندی قرار ندارند.

محقق باتوجه به نتایج حاصل از ارزیابی کمی، معتقد بوده که کتابخانه‌های مورد مطالعه باید توجه بیشتری به رشد مجموعه کتابخانه همگام با رشد جامعه مراجعان داشته باشد. در این مبحث محقق به این نتیجه رسیده که عدم کفایت موجودی مواد دیداری - شنیداری کتابخانه‌ها سبب عدم تناسب موجودی مواد دیداری شنیداری با مواد چاپی کتابی و غیرکتابی در کتابخانه‌های موجود است. موجودی مواد غیرکتابی کتابخانه بسیار ناچیز است. کمبود نیروی انسانی متخصص کتابداری در کتابخانه‌ها، نبود کمیته انتخاب مناسب که بتواند نیاز مراجعه مراجعان به کتابخانه دانشگاهی را تأمین کند از مواردی است که محقق طی پژوهش به آن رسیده است.

محقق معتقد است که سفارش منابع به صورت متمرکز و توسط کتابخانه مرکزی انجام گیرد. تا از دوباره کاری در کار تهیه ابزار سفارش منابع جلوگیری شود. همچنین خطمشی مدون گزینش منابع وجود داشته باشد و به علت کمبود امانت بین کتابخانه‌ای را توصیه کرده است. و برای گزینش و انتخاب دقیق منابع روزآمد پیشنهاد کرده است از ابزارهای حاوی اطلاعات کتابشناختی مربوط به منابع چاپی و الکترونیکی استفاده شود. سیاهه‌برداری، وجین و تهیه فهرستی از مجلات هسته، استفاده از اینترنت برای صرفه‌جویی در هزینه و بودجه از مواردی است که به نظر محقق باید اعمال شود و همچنین معتقد است که دریافت هدایا به صورت وجه نقد یا منابع کتابخانه یکی از راههای تأمین نیازهای کتابخانه در مجموعه‌سازی است که باید با این هدایا مانند منابع خریداری شده برخورد شود چون مجموعه کتابخانه از تعادل خارج می‌شود. پژوهشگر معتقد است که برای گسترش مجموعه کتابخانه، بودجه مستقل و مشخصی باید به مجموعه‌سازی کتابخانه اختصاص یابد و مشارکت مسئولان کتابخانه در تنظیم بودجه لازم است.